

administracji państwa (Dz. U. Nr 106 poz. 6 z 1998 r.). 5. Ustawa z dnia o wprowadzeniu trójstopniowego zasadniczego podziału państwa (Dz. U. Nr 96 poz. 603 z 1998 r.). 6. Dymarski W. Drogi wyjścia z polskiego kryzysu gospodarczego. — Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, 1993. 7. Kotlarz D. Zacharowska A. Ekonomiczno-społeczne problemy pracy. — Katowice, Akademia Ekonomiczna, 1992.

УДК 339.13:665.6/.7(4УКР)

О. Б. Гірна

Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу

АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ НАФТИ І НАФТОПРОДУКТІВ

© Гірна О.Б., 2003

**Розглянуто основні проблеми ринку нафти і нафтопродуктів в Україні.
Запропоновано комплекс заходів для їх вирішення.**

**The main problems of the market of oil and petroleum in Ukraine are
considered. The complex of measures under their solution is offered.**

Протягом багатьох років в Україні існував потужний ринок нафти і нафтопродуктів. Наявність значних запасів нафти в надрах держави, потужні комплекси для переробки сирової нафти і випуску якісної продукції, стабільне фінансування нафтової галузі створювали всі умови для розвитку цього сегменту ринку. Сьогодні ж відбувається певний занепад нафтового господарства. Зокрема власний видобуток нафти скоротився до 2 млн.т/рік у 2001 р. порівняно з 1995 р. — 4 млн. т/рік, обсяг переробки нафти знизився до 14,88 млн. т/рік порівняно з 1995 р. — 16,3 млн. т/рік, а використання виробничих потужностей первинної переробки становить лише 29,54 %, ефективність переробки нафти (глибина) — 63,25 % проти 90 % у США, 85 % — у Німеччині і 81 % — у Франції; рівень забезпечення потреби за рахунок власного виробництва у 2001 р. по бензину упав до 59 %, дизпаливу — до 70 % і мастильних матеріалах — до 30 % [1]. Отже, виникає необхідність покращання використання ресурсного потенціалу цієї галузі.

Сучасний український ринок нафти представлений такими постачальниками: Україна, Росія, Казахстан (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела постачання нафти на український ринок

Роки	Країни-постачальники							
	Росія		Казахстан		Україна		Всього	
	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%
1996	7316	59,5	1920	15,6	3053	24,9	12289	100
1997	5407	45,2	3552	29,7	2996	25,1	11955	100
1998	7055	55,5	3037	23,9	2617	20,6	12709	100
1999	7823,1	65,1	1573,4	13,1	2608,1	21,8	12004,6	100
2000	3868,7	46,5	1946,1	23,4	2507,7	30,1	8322,6	100

Джерело: [2, С. 34]

Це зумовлено тим, що нафти, яка видобувається в Україні, є недостатньо для завантаження виробничих потужностей нафтопереробних підприємств (НПЗ) і тому виникає потреба у її транспортуванні з сусідніх держав. Звичайно, російська і казахстанська нафти за своїми якісними і економічними показниками значно поступаються українській нафті, а також арабській, алжирській і норвезькій.

За ціновими параметрами вимальовується така картина. На початку 2001 р. ціна на російську і казахстанську нафти в Україні становила 163 \$/т. У той же час на європейських ринках іранська нафта була значно дешевшою і продавалась відповідно по ціні 50 \$/т [3]. Тобто, наявність вузького кола постачальників на внутрішньому ринку призводить до відсутності альтернативних джерел постачання і прямої залежності від одного-двох постачальників, що, як бачимо, зовсім суперечить світовій практиці. Отже, наявність на НПЗ різних схем переробки нафти вимагає використання багатьох видів нафти, отримуваних від альтернативних постачальників.

Вітчизняний ринок нафтопереробної галузі представлений шістьма НПЗ: Лисичанський “Линос”, Кременчуцький “Укртатнафта”, Херсонський “Казахойл”, Одеський “Одеса НПЗ — Лукойл”, Дрогобицький НПЗ “Галичина”, Надвірнянський “Нафтохімік Прикарпаття”. Для даних НПЗ характерним є виробництво п’яти марок бензину, дизпалива, мазуту і мастильних матеріалів, обсяги виробництва яких наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Переробка нафти і виробництво нафтопродуктів на НПЗ

Показники	1990		1995		2000		2001	
	млн.т/рік	%	млн.т/рік	%	млн.т/рік	%	млн.т/рік	%
Переробка нафти	58,1	100	16,3	100	8,49	100	14,88	100
Бензин автомобільний	8,1	13,94	2,7	16,56	1,74	20,49	3,61	24,26
Дизпаливо	12,5	21,5	4,0	24,5	2,4	28,27	4,59	30,84
Мазут	26,1	44,9	6,9	42,3	2,696	31,76	5,3	35,6

Джерело: опрацювання власне на підставі [2, С. 56; 1, С. 10].

Зростання постачання нафти на НПЗ призвело до збільшення переробки нафти, так вона порівняно з 2000 р. зросла на 6,39 млн. т. Значне зростання виробництва бензину і дизпалива в 2001 р. відбулося в основному за рахунок збільшення завантаженості Лисичанського і Дрогобицького НПЗ. Але все ж таки, більшу частину виробництва нафтопродуктів в Україні становить мазут, тоді як у високорозвинутих країнах цей показник не перевищує 10%. Високий вихід паливного мазуту від переробки нафти в Україні свідчить про те, що нафтопереробна промисловість протягом багатьох років розвивалася переважно екстенсивно.

Поряд із залежністю від поставок нафти, економіка держави, особливо її транспортна галузь, відчуває потребу у імпорті готових нафтопродуктів, тому що вітчизняний ринок не здатний в повному обсязі задовольнити потреби споживача продукцією власного виробництва із-за відсутності достатньої кількості нафти. Значить велика частина нафтопродуктів імпортується, про що свідчать дані, наведені в табл. 3 [4]. За останні роки

імпорт становив третю частину від рівня споживання. На початку 90-х рр., коли ціни на нафту були нижчими від світових, Україна експортувала значні обсяги продукції нафтопереробки на міжнародні ринки. Протягом останніх років відбуваються деякі коливання у кількості експортованих нафтопродуктів. У структурі експортованих нафтопродуктів, частка мазуту і дизельного пального залишається найбільшою.

Таблиця 3

**Баланс виробництва і споживання нафти
і нафтопродуктів в Україні за 1994 — 1999 рр.**

Показники	Роки				
	1994	1995	1996	1997	1999
Нафта					
Видобування	4200	3114	3053	2996	2600
Імпорт	14872	13275	9236	8959	10109
Експорт	-	-	-	-	-
Споживання	19072	16389	12289	11955	12709
Всього нафтопродуктів					
Виробництво	17110	14265	12169	11241	11568
Імпорт	6986	8137	4833	5818	4752
Експорт	1420	1861	2486	1336	1758
Споживання	22676	20541	14516	15723	14562

Джерело: [2, С. 40].

За даними Держкомстату України, у 1999 р. було імпортовано нафтопродуктів обсягом 4752 тис.т, а експортовано — 1758 тис.т, що становить четверту частину від обсягу імпорту. Відомо, що будь-який дисбаланс між експортними і імпортними операціями в державі на користь імпорту, зменшує фінансову масу в середині держави, сприяє відтоку грошових коштів за кордон, дестабілізує соціальну ситуацію в країні і руйнує внутрішній ринок.

Причиною цього дисбалансу є також наявність на більшості НПЗ України надлишкових виробничих потужностей, які призводять до низького завантаження виробництва і подорожчання переробки нафти. Так, в 2001 р. використання потужностей відбулося лише на 29,5%, а в 1990 р. — 62%, в той час як в країнах Євросоюзу — на 83,5% (табл.4).

Таблиця 4

Використання виробничих потужностей українських НПЗ

НПЗ	Потужності, млн.т/рік				Використання потужностей, %			
	1990	1995	1999	2001	1990	1995	1999	2001
Лисичанський	23,5	23,8	16,0	15,98	92,8	8,8	4	31,3
Кременчуцький	18,5	16,5	18,6	18,62	98,9	46,7	32,7	23,8
Херсонський	8,7	6,5	8,6	7,1	13,8	33,8	14,2	24,5
Одеський	3,9	3,5	3,9	3,6	51,3	57,1	50,5	62,5
Дрогобицький	3,9	3,6	2,3	4,24	82,1	33,3	31,2	25,9
Надвірнянський	2,5	3,5	3,4	2,6	82,9	31,4	28,0	23,6
Всього	62,0	57,4	52,7	52,14	93,9	28,4	24,0	29,5

Джерело: опрацювання власне на підставі [2, С.75; 1, С.10].

Наявність на багатьох НПЗ давальницької сировини в великій кількості робить виробництво більшості заводів нерентабельним тому, що в розпорядженні НПЗ після переробки залишається 10 — 16% виробленої продукції.

Отже, наведені причини не дають змогу нормально функціонувати і розвиватися ринку нафти та нафтопродуктів в Україні, тому необхідним є усунення цих недоліків шляхом проведення комплексу заходів.

Одним із ефективних способів вирішення цієї проблеми є підвищення видобутку власної нафти. Так, розвідані поклади нафти в Україні обраховуються більше, як 700 млн.т, які традиційними методами добути неможливо. Серед них 300 млн.т — запаси менілітових покладів Передкарпатського прогину — належать до категорії важковидобувних. Використання третинних методів (тепловий, хімічний, газовий), які впливають на пластову систему і створюють умови тривалого відбору нафти підвищить нафтодобування [5].

Ефективним є також пошук і використання альтернативних джерел сировини. Постачання танкерним флотом на українські термінали каспійської і арабської нафти, яка за якістю і ціною є набагато кращою і дешевшою, ніж російська, сприятиме позитивним зрушенням в роботі більшості НПЗ. Отже, для України залишається важливим питання будівництва нових нафтотерміналів. Так, за рахунок реконструкції, була збільшена потужність одеської нафтогавані з 15 млн. т/рік до 24 млн. т/рік, інвестиції в яку становили 21,5 млн. дол. Актуальним є також розширення потужності заводського нафтотерміналу Херсонського НПЗ до 4 млн. т/рік, кримських терміналів у портах Інкерман і Феодосія (існуюча потужність — 1 млн. т/рік), а також будівництво нового одеського терміналу. Такі позитивні зміни на ринку постачання нафти дадуть змогу збільшити завантаженість НПЗ і ліквідувати давальницьку схему переробки сировини. Саме переробка високоякісної нафти замість низькоякісної є одним з найефективніших шляхів покращання використання виробничих потужностей.

Окрім того, виведення з експлуатації надлишкових виробничих потужностей, передусім первинної перегонки, дасть змогу привести виробничі потужності НПЗ у відповідність до вимог внутрішнього ринку. У той же час, у розвитку нафтопереробної промисловості важливим слід вважати відновлення наукомістких виробництв мастильних матеріалів і присадок до них, а також створення нових спеціалізованих підприємств з виробництва каталізаторів для нафтопереробки, киснево-вмісних добавок для отримання високоякісних автомобільних бензинів. Організація цих виробництв дасть змогу за короткий термін відмовитися від їх імпорту.

За технологічною ознакою й глибиною переробки нафти у світі виділяють три групи підприємств. До першої зараховують НПЗ з простою переробкою, як правило потужністю до 5 млн. т/рік, будівництво яких започатковано у 70-х рр. Їх технологічна схема забезпечує 20% виходу легких (бензин), до 33% середніх (дизпаливо, гас) і 47% важких (мазут, гудрон, мастильні матеріали, кокс) нафтопродуктів. До них входять Херсонський, Одеський, Дрогобицький і Надвірнянський НПЗ. Друга група включає підприємства з класичною переробкою нафти, як правило потужністю до 8 млн.т/рік, будівництво яких найбільш було поширено в середині 80-х рр. Технологія комплексних НПЗ забезпечує 28% виходу легких, до 40% середніх і 30% важких нафтопродуктів. Після збільшення потужності до них зараховують Лисичанський і Кременчуцький НПЗ, глибина переробки нафти на них відповідно становить 64,98% і 74,19% [6]. Третя група об'єднує НПЗ з глибокою конверсією, як правило потужністю до 8 млн. т/рік, будівництво яких почалося у 90-х рр.

Найскладніші за технологією НПЗ вміщують установки класичної і глибокої конверсії. Це дозволяє одержувати більше легких (до 45%) і середніх (до 45%) нафтопродуктів, тоді як вихід важких зменшується на 10%. Аналіз проведений інститутом біоорганічної хімії та нафтохімії, показав, що для покращання ринкової ситуації в країні ефективною у перспективі є орієнтація на будівництво НПЗ за класичною схемою переробки. Такі підприємства порівняно з глибокою переробкою мають кращі показники прибутковості. Світовий досвід переконує, що нафтопереробні заводи з глибокою переробкою, які є набагато капіталоемніші порівняно з класичною схемою, не будуть рентабельні в умовах економічного розвитку не тільки України, а й інших країн.

Значні витрати на транспортування нафти як автомобільним, залізничним, так і трубопровідним транспортом, від джерела видобутку до місця переробки призводять до необхідності будівництва міні-НПЗ безпосередньо біля місця видобування нафти. Так, наприклад, в м. Рожнятові вже складено проект на будівництво такого заводу. Постачання нафти на нього буде проводитись з Долинського НГВУ, оскільки транспортування сировини з цього регіону на найближчий Надвірнянський НПЗ є досить витратним. Така політика може суттєво вплинути на паритет цін на ринку нафтопродуктів, адже ціни на продукцію встановлюються її власниками та кон'юктурою ринку, а не формуються у сфері виробництва, як це було за часів планової економіки.

Отже, проведений аналіз ринку нафти і нафтопродуктів дозволив визначити певні можливості і резерви для покращення ситуації в цій галузі, а саме:

- 1) підвищення власного видобутку нафти за рахунок використання нетрадиційних методів нафтодобування;
- 2) використання альтернативних джерел постачання сировини на українські НПЗ, зокрема каспійської, арабської нафти;
- 3) збільшення завантаженості НПЗ і ліквідація давальницької схеми переробки нафти;
- 4) орієнтація більшості українських НПЗ на переробку нафти за класичною схемою;
- 5) будівництво міні-НПЗ поблизу місць видобутку нафти.

Використання цього комплексу заходів дасть можливість покращити постачання нафти на український ринок, поліпшити завантаженість виробничих потужностей і ефективність переробки нафти, що своєю чергою призведе до насичення ринку світлими нафтопродуктами власного виробництва.

1. Техніко-економічні показники роботи НПЗ // *Нефтерынок*. — 2002. — № 3.
2. Бурлака В.Г. *Інвестиційні проблеми нафтопереробки України*. — К.: Інститут економіки НАН України, 1999. — 175 с.
3. *Стан нафтопереробного комплексу України // Газ і нафта. Енергетичний бюлетень*. — 1999. — № 1. — С. 32 — 37.
4. Бек О.М. *Оцінка економічного потенціалу вітчизняних нафтопереробних заводів // Енергетика: економіка, технології, екологія*. — 2001. — № 2. — С.21 — 30.
5. Оганов К.О., Махурняк М.Й. *Потужний резерв нарощування видобутку нафти // Нафтова і газова промисловість*. — 1999. — № 2. — С.34 — 36.
6. *Линос:перша молодість // Газ і нафта. Енергетичний бюлетень*. — 2001. — № 9. — С. 15.